

קורס מורי דרך תשע"ז (2016 – 2017)

בית הספר לתעודות אתגריות, המכללה האקדמית בוינגייט

דו"ח סיור 06

אצבע הגליל ועמק החולה

נועם זיו

מסלול הסיור (אתרים מרכזיים): מטולה, נחל עיון, תל חי, אגמון החולה

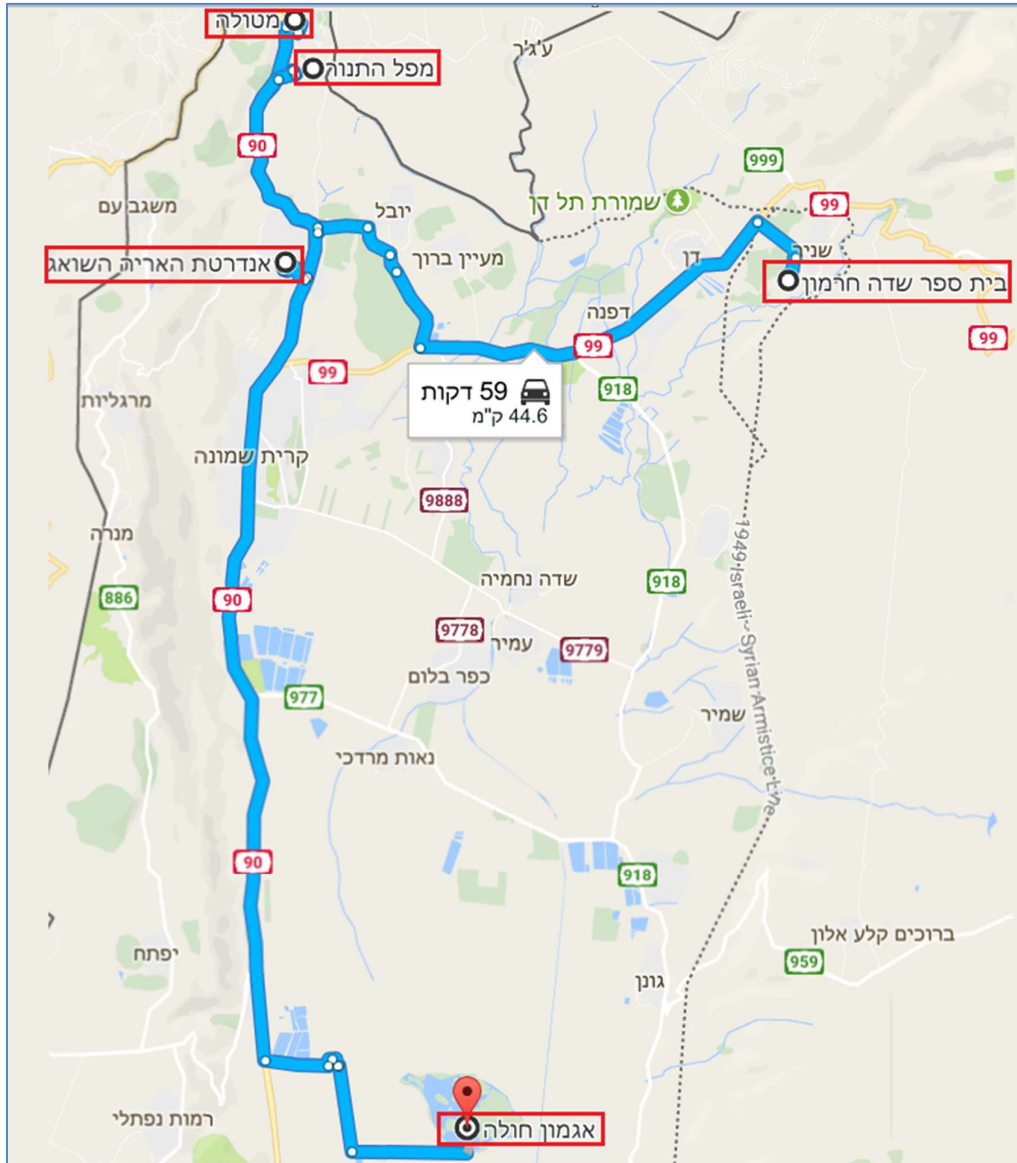
תאריך הסיור: 20.6.2017

מדריך הסיור: ניר קינן

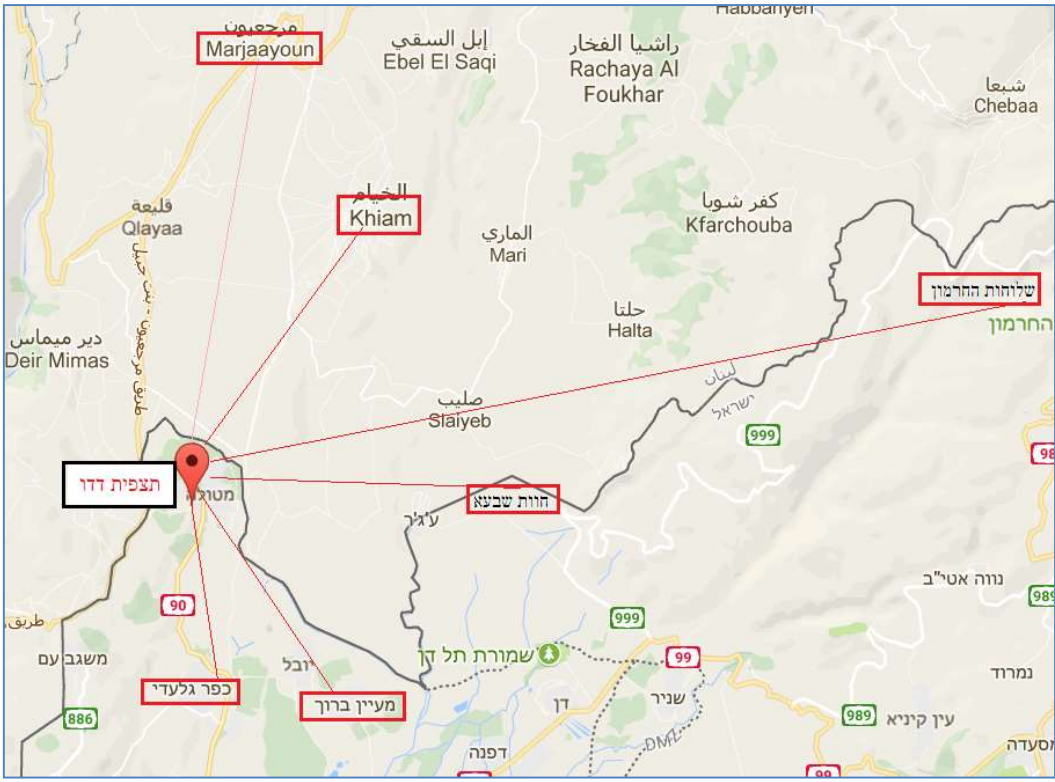
לו"ז ומנהלות

מ...	עד...	פירוט הפעילות	מנהלות ועזרים	הערות
7:30	8:05	נסיעה משניר למטולה		
8:05	8:40	מטולה- תצפית דדו	תצפית צפונה ומזרחה. רצוי לבצע בשעות אחה"צ	
8:50	10:15	מטולה – רחוב הראשונים		
10:20	12:15	מסלול נחל עיון	אתר רט"ג בתשלום. אסור להתרחץ במפלים לאורך המסלול. כניסה לשמורה נסגרת שעה לפני השעות הרשומות	שירותים בתחילת ובסוף המסלול
			<p>ישעון קיץ: בימים א'-ה' ושבת 8:00-17:00. בימי שישי וערבי חג 8:00-16:00 אוגוסט: 08:00-18:00 ניתן להיכנס למסלול הארוך עד 16:00</p> <p>ישעון חורף: בימים א'-ה' ושבת 8:00-16:00. בימי שישי וערבי חג 8:00-15:00 ניתן להיכנס למסלול הארוך עד שעה וחצי לפני שעת הסגירה הרשומה. בערב ראש השנה, ערב יום כיפור וערב פסח: 8:00 - 13:00 טלפון 04-6951519 פקס 04-8276733 דוא"ל st-iyyon@npa.org.il</p>	
12:20	13:45	חצר תל חי		שירותים
13:50	14:30	הפסקת צהריים בקניון נחמיה קרית שמונה	כתובת: הנשיא 4 קרית שמונה	שירותים, מסעדות
14:40	16:00	בית קברות כפר גלעדי		
16:30	17:05	אגמון החולה		שירותים בכניסה

מפת הנסיעה בסיור

תכני ההדרכה

תוכן ההדרכה	אתר
<p>תצפית דדו</p> <p>רא"ל דוד אלעזר (דדו) היה הרמטכ"ל התשיעי של צה"ל, ונחשב כפטרונם של תושבי הצפון. מ 1964 עד 1969 - אלוף פצ"ן. מ 1969 עד 1972 - ראש אג"ם. מ 1972 עד 1974 - רמטכ"ל.</p> <p>רחבת התצפית מרוצפת באבן גלילית בצורת חצי גורן, לאורך החזית שישה ספסלי ישיבה ומולם מוצבים שלטי מתכת המכוונים את המטייל ליישובים הנצפים מהתצפית. התצפית מקורה בפרגולה. בחזית המצפור הוצבה עמדת אודיו בשפה העברית והאנגלית. מהמצפור ניתן לראות את שלוחות החרמון – שריון ושיאון, עמק החולה, ובתי מטולה מתחתיו.</p> <p>בשטח לבנון רואים את מרג' עיון ואל-חיאם, ממערב את הרי הלבנון ויותר מזרחה את רכס הרי מול-הלבנון (שהחרמון הוא חלק מהם). מצפון, כקילומטר מהגבול יש שדה תעופה בריטי מ 1941 (ניתן להבחין בדירי מטוסים).</p>	מטולה
	
<p>עד 1970 לבנון לא היוותה בעיה ביטחונית. ב"ספטמבר השחור" חוסיין מגרש פליטים פלסטינאים ואירגוני הטרור מתיישבים בלבנון החלשה, בעיקר סביב בירות ובדרום – יוצרים את ה"פתחלנד". בשנת 1976, ימי ממשלת רבין, עם תחילת מלחמת האזרחים בלבנון, החלה לפעול "הגדר הטובה". סרג'נט לבנוני מארזני שהרגיש שהנוצרים מקופחים ויש ירידה במעמדם, ירד לגדר וביקש</p>	

<p>לדבר עם קצינים.</p> <p>יצאה לדרך שותפות שבה הוקם צד"ל (צבא דרום לבנון), עם אינטרסים הדדיים של ישראל ולבנון: שקט שיאפשר פריחה כלכלית. ישראל חנכה את צד"ל.</p> <p>7 פתחים נקבעו בגדר, וביניהם ראש הנקרה, חניתה, דובב, מלכיה ומטולה.</p> <p>מעבר הגבול המרכזי בו התקיים המסחר ומעבר העובדים היה שער פאטמה ליד מטולה.</p> <p>במערכת השערים עברו בין 5,000-10,000 אנשים מדי יום.</p> <p>הכניסה בוצעה עם בדיקה ביטחונית, וגם כלי רכב צהליים נכנסו ללבנון.</p> <p>הלבנונים קיבלו טיפול רפואי ששילמו תמורתו, ונערכו גם ביקורי קרובים של דרוזים.</p> <p>הדרוזים עברו להצבייה כדי לעבור הכשרה דתית, הלבנונים עבדו בישראל ופרנסו את משפחותיהם.</p> <p>מכוניות לבנוניות עם מספר רישוי לבנוני הסתובבו בצפון הארץ, פועלים מדרום לבנון עבדו בתוך מדינת ישראל והרוויחו כסף ישראלי, סחורות עברו מצד לצד וכך, בפועל, היה מצב שבו הגבול היה יחסית פתוח ושקט, אף שלא היה הסכם רשמי.</p> <p>מרץ 1978 צה"ל יוצא למבצע ליטני, בו חדר לחלקה הדרומי של לבנון עד לנהר הליטני, והחזיק בשטח זה במשך כשלושה חודשים, עד לנסיגתו חזרה לגבול הבינלאומי.</p> <p>מטרת המבצע הייתה לפגוע בתשתיות ארגוני הטרור הפלסטינים בדרום לבנון, ובכך להפחית את פעילותם כנגד מדינת ישראל ואזרחיה.</p> <p>במקביל להתחזקות הארגונים הפלסטינים בלבנון, חלה התקרבות בין ישראל ובין הנוצרים בלבנון. בזמן מלחמת האזרחים בלבנון שהתרחשה בשנים 1975–1976 הפעילה ישראל את מדיניות הגדר הטובה והחלה לספק נשק ולאמן כוחות של נוצרים לבנונים, אם כי במידה מוגבלת.</p> <p>כניסת סוריה ללבנון בסיום מלחמת האזרחים לוותה בהסכמה סורית-ישראלית על שהכוחות הסוריים לא יעברו את נהר הליטני.</p> <p>בעקבות מבצע ליטני הוקם באופן רשמי צד"ל שהחזיק אוטונומיה צבאית נאמנה לישראל בדרום.</p> <p>ב 1982 צה"ל יוצא למבצע שלום הגליל, מגיע עד בירות ובתמיכת ישראל מתמנה בשיר ג'ומייל לנשיא לבנון. בעת כהונתו הוא נרצח ע"י עושי דברם של הסורים, מה שהוביל יומיים לאחר מכן לטבח שביצעו הנוצרים במוסלמים בסברה ושתילה.</p> <p>צה"ל נתקע 18 שנה ברצועת הביטחון ויצא באופן חד צדדי בשנת 2000.</p> <p>הליכה ברחוב הראשונים (מדרום לצפון)</p> <p>מטולה היא היישוב הצפוני ביותר במדינת ישראל, ומיקומה הוא שקבע את הגבול הצפוני של ישראל עם לבנון.</p> <p>המייחד את מטולה:</p> <ul style="list-style-type: none"> • לא רכישת פרטית של אדמות (כגון ראש פינה) אלא רכישה של הברון רוטשילד, שהקים מושבה. • גאוגרפית – מטולה רחוקה, מנותקת, מבודדת, ולעתים נטושה. • באירועי תל-חי היא ניטשה, ואז חזרו אליה ובנו אותה מחדש. • כאן התחיל לימוד של עברית בעברית בהנהגתו של יצחק אפשטיין. • אפשטיין לא היה מורה, אלא הייתה לו עברית מצוינת, והוא הוציא חוברת לימוד. 	
---	--

<p>ב 1893 הברון רוטשילד קונה אדמות ממערבי נוצרי מצידון בשם ג'בור ביי ומחלק אותן לאיכרי מטולה. בשטח זה ישב כפר בשם אומטולה שהיה מיושב על ידי דרוזים, ולאחר רכישת הקרקע הצטרפו מספר יהודים מיישובי הגליל וצפת לכפר הדרוזי. בשנת 1895 פרץ המרד הדרוזי כנגד השלטון הטורקי. הדרוזים שבכפר הצטרפו למרד, ובכך בא הקץ על היישוב המשותף. המושבה מטולה הוקמה ב 17-במאי 1896 ויושבה על ידי 59 משפחות ממושבות הברון השונות, בעיקר ראשון לציון וזיכרון. 1952 מוסדר הגבול והאיכרים שעד אז עיבדו את אדמותיהם במרג' עיון לא יכולים יותר לעבור. כאשר יובשו ביצות החולה הם קיבלו שם אדמות כפיצוי.</p> <p>רבים מתושבי מטולה מתפרנסים ממטעי פרי, בתי הבראה ופעילות תיירותית, צימרים וכן בתי קפה ומסעדות ברחוב הראשונים.</p> <p>תחומי המושבה נמצאים נחל עיון והמפלים "מפל עיון", "מפל הטחנה", "מפל האשד" ו"מפל התנור", וכן מרכז קנדה שהינו מרכז ספורט ונופש הכולל משטח החלקה על הקרח ואולם באולינג.</p> <p>כמו כן, ישנו תל ארכאולוגי גדול - תל אבל בית מעכה.</p>	
<p>היסטוריה</p> <p>בעת החדשה, עם התפתחותה של המושבה הסמוכה מטולה (שהוקמה בשנת 1896), עלתה חשיבותה של השמורה.</p> <p>תושבי מטולה ניצלו את מי הנחל והמעיינות הסמוכים לשתייה, להשקיית השדות החקלאיים, ואף לטחינת קמח בטחנה שבמפל הטחנה, שרכש הברון רוטשילד. בטחנה זו נמצאת הארובה הגבוהה בארץ (15 מ').</p> <p>הטחנה ננטשה עם בריחת תושבי מטולה בשנת 1920, לאחר נפילת תל חי, והפעלתה לא חודשה גם אחרי חזרת התושבים.</p> <p>עם קביעת גבולה הצפוני של הארץ במשא ומתן בין הבריטים לצרפתים נכלל קניון הנחל בתחום המנדט הבריטי, אך עמק עיון ומעיינותיו נותרו מעבר לגבול.</p> <p>במלחמת העולם השנייה שילבו הבריטים את האזור במערך ההגנה שלהם נגד כוחות וישי בלבנון, והקימו סכר במורד מפל עיון כדי לספק מי שתייה למחנות הסמוכים.</p> <p>אזור זה היה אחד מהנתיבים להברחת מעפילים לארץ ישראל בדרך היבשה, וגשר עיון הוא אחד מהגשרים שפוצצו בידי הפלמ"ח ב"ליל הגשרים" המפורסם בשנת 1946.</p> <p>הידרולוגיה</p> <p>בנחל עיון התקיים במשך שנים מצב ייחודי מעשה ידי אדם – מעיינות איתן ונחל אכזב. המעיינות העיקריים בנחל נובעים בשטח לבנון (עין אל-קוצייר ועין דרדרה), ובכל קיץ מנוצלים המים כולם בידי חקלאים לבנונים, מצב שהביא להתייבשות הנחל בתחומי ישראל. מאז שנת 2009 השתנה המצב, בעקבות העברת מים יזומה ממעיינות הן אל השמורה. נחל עיון הוא אחד מארבעת מקורות הירדן.</p> <p>הנחל הוא במקורו נחל איתן ושפיעתו מתעצמת בחודשי החורף – הספיקה הממוצעת היא 1.5 מ"ק לשנייה, ובאירועים שטפוניים מגיעה אף ל-25 מ"ק לשנייה.</p> <p>בגלל ניצול המים בשטח לבנון נפסקת הזרימה בנחל בחודשי הקיץ, למעט בכמה נביעות קטנות (עין סוכרה, מעיין האשד ומעיין התנור) ובברכות עמוקות למרגלות המפלים, המשמשות מקום מקלט לדגים ולחסרי חוליות ייחודיים.</p>	<p>נחל עיון (התנור)</p>

החל משנת 2009 מוזרמים מים מפלגי הדן לנחל עיון בחודשי הקיץ, כדי לשחזר את המופע הטבעי של נחל הזורם כל השנה. היקף ההזרמה הוא 80 מ"ק מים בשעה, והיא נעשית בסיוע אגודת המים "מימי יובל". הבחירה במי הדן נעשתה לאחר בחינת איכות המים בכמה אתרים – בחינה שהעלתה שאיכות המים בפלגי הדן היא הטובה ביותר האפשרית. כדי להימנע מפגיעה בשוגג באיכות המים בנחל עיון ובמגוון המינים הטבעי בו, לווה צעד זה בדיונים ממושכים ברשות הטבע והגנים.

החי

השילוב הייחודי בין מצוקים נישאים למים זורמים יוצר עולם חי מגוון.

במיוחד ראויים לציון כמה מיני דגים ומגוון רחב של חסרי חוליות המתקיימים במי הנחל כל ימות השנה. המצוקים הנישאים משמשים אתר קינון של יוני סלע, ואף לגדול דורסי הלילה בישראל – האוח.

בעל החיים המזוהה ביותר עם השמורה הוא הציפור **כותלי** – ציפור נדירה בישראל, שצבעה אדום עז, והיא מגיעה אלינו לביקורים קצרים בחורף ושוכנת באזורי מצוקים. שמורות הטבע נחל עיון ושמורת הטבע הארבל הן המקומות הטובים ביותר בישראל לפגוש בציפור זו. במצוקים מקננות יוני סלע (המעורבות כיום עם יוני בית), ומקנן כאן גם זוג אוחים. המצוקים התלולים אינם נוחים לפעילות יונקים גדולים, אולם בשמורה חיים גם חזירי בר ודרבנים.

בערוץ הזורם בולטים במיוחד חסרי חוליות למיניהם: סרטני נחלים, שפיריות ושפריריות, סרטנים ירודים וחרקי מים. סקר בשנת 2002 זיהה בנחל 57 מיני שלושה מיני דו- חסרי חוליות גדולים, חיים ושני מיני דגים. שני מיני חרקי מים תועדו בישראל רק בשמורה זו.

עם חידוש הזרימה בקיץ על ידי

הזרמת מים מנחל דן, עלו חששות לפגיעה במגוון חסרי החוליות הייחודיים לנחל עיון, שחלקם אינם חיים בשמורת הדן. כדי לצמצם את הפגיעה במינים הנדירים, נערך ניטור שוטף של מגוון המינים שבנחל.

כניסה של מבקרים רבים למים פוגעת גם היא בפעילותם של חסרי החוליות, ומשום כך – וגם משיקולי בטיחות – הכניסה למים אסורה בתחומי השמורה, מלבד בברכות השכשוך בחלקה הדרומי של השמורה.

<p>הצומח</p> <p>בשמורה אפשר לפגוש גם צמחייה ים-תיכונית אופיינית, וגם צמחייה ערבית וצמחי בתי גידול לחים. נוף הצומח משלב כתמי חורש ים-תיכוני, צומח גדות נחלים, וכן אזורי בתה ושיחיה בשטחים היבשניים המרוחקים מהנחל הזורם.</p> <p>הנדיר שבצמחי השמורה הוא ארנין ההרים, קוץ ממשפחת המורכבים, שעליו מזכירים מאוד עלי אורן, וידוע בארץ רק כאן ובחרמון.</p> <p>מינים נדירים אחרים הם מישויה פעמונית ואדר סורי.</p> <p>במצוקים ובטרשים בולטת מאוד באביב פריחת חלבלוב מגובשש, אך גם מינים נוספים, שכמה מהם יוצרים מרבדי פריחה בעונות השונות, כגון חצב מצוי ("גבעת החצבים"), צמר מפוצל (ליד מצפור התנור), גביעונית הלבנון וקוציץ סורי.</p> <p>לאורך הערוץ הזורם בולטים עצי ערבה וצמחי עבקנה שכיח.</p> <p>כדי לעמוד כראוי על השתנות הצומח בשמורה לאורך השנים, הוקמו בה חלקות מעקב ומתבצע ניטור שנתי של מיני הצומח.</p>	<p>חצר תל חי</p> <p>רכס נפתלי ממערב, מורדות הגולן ממזרח.</p> <p>תְּמָרָה הוקם כמושב עובדים עם 12-14 חברים, 8 בחורים ו-4 בחורות.</p> <p>אחרי שלושה חודשים תְּמָרָה הותקפה וננטשה.</p> <p>נשארו תל-חי, כפר גלעדי ומטולה.</p> <p>ועדת הקבלה למטולה החמירה: דרשו ניסיון בחקלאות, ותק של 10 שנים בארץ, והרווקים התחייבו לשאת רק יהודיות מהארץ.</p> <p>59 משפחות התקבלו. כל משפחה ביקשה 250 דונם, אך לא היו מספיק אדמות לקניה.</p> <p>לכן התפשרו על אדמות כאן בתְּלָחָה, הרחוקה ממטולה.</p> <p>ששה איכרים הלכו ממטולה לכאן בחורף קשה.</p> <p>כאן הם מצאו שתי מערות קבורה ביזנטיות, באחת ישנו ובשנייה החזיקו כלים, אך ביקשו לבנות מקום לציוד.</p> <p>בשנת 1907 הוקמה "חצר חקלאית מטולה", לימים – "חצר תל-חי". היו בה רפת, אורווה, ומחסנים לתבואה. החקלאים גרו כאן בימים ראשון עד חמישי, ובסוף השבוע חזרו למטולה.</p> <p>החצר ננטשה כשכמה מאיכרי מטולה עזבו את היישוב, ובשנת 1913-1914 האיכרים שהיו כאן תפסו את בתיהם במטולה.</p> <p>בשלב מסוים הטורקים השתלטו על החצר והפכו אותה לתחנת אספקה של חצור, לשיירות הנסוגות.</p> <p>בשנת 1918 לקחו צעירים את חצר תְּלָחָה והפכו אותה לסוג של קיבוץ.</p> <p>הם שינו את השם לתל-חי, תל שממנו יצאו חיים.</p> <p>400 שנה שלטו הטורקים בארץ ישראל, וכשהם נסוגו, הבריטים והצרפתים חילקו את השלל.</p> <p>הסכם סייקס-פיקו קבע קו גבול מעכו לכנרת – אך לא יצא לפועל, ובשנים 1919-1920 נקבע הגבול מראש הנקרה לעמק החולה.</p> <p>הבריטים השליטו סדר במרחב, אך הצרפתים היו עסוקים בדמשק, ובשטח לא היו צבא ומשטרה.</p>
--	---

הבדואים בזו את הישובים.
 גם הנוצרים סבלו משוד וביזה מידי הבדואים, שלא היה על בסיס לאומני אלא על בסיס פלילי.
 היהודים ניסו להיאחז בתל-חי, כפר גלעדי, סמךרה ומטולה, תחת השלטון הצרפתי.
 היה קר, וחלק מהאספקה נשדד בדרכו לכאן.
 הצעירים הגיעו לכאן כדי ליישב את ארץ ישראל, אך בחלק מהזמן היה רעב.
 התנאים היו קשים, וביקשו מטרומפלדור לבוא לראות מה אפשר לעשות.
 טרומפלדור נולד בשנת 1880 ברוסיה, והיה חשוף לאנטישמיות.
 בשנת 1904 איבד את ידו השמאלית, והתעקש לחזור לקרב.
 חודש אחרי שחזר, כל החטיבה הרוסית שבה לחם נפלה בשבי היפנים.
 טרומפלדור היה במחנה שבויים של יהודים 11 חודשים, והפך מנהיג.
 הוא הקים בית ספר למתמטיקה, פיזיקה, גאוגרפיה ותנ"ך, עודד את חבריו לעלות לארץ
 ישראל, ובשנת 1912 נתן דוגמה אישית.
 טרומפלדור בעצם ארגן את תחילת העלייה השלישית. הוא היה איש בעל עקרונות.
 כקצין בצבא הרוסי, היה לטרומפלדור ניסיון צבאי רב.
 הוא גם הקים עם ז'בוטינסקי את "גדוד נהגי הפרדות".
 בדצמבר 1919 הוא התבקש לבוא לגליל לראות איך אפשר להגן על המקום.
 בסוף דצמבר 1919 הגיע טרומפלדור לתל-חי לשבוע-שבועיים, אך הפך למנהיג של 4 יישובי
 היהודים, וגם הערבים המקומיים הבינו שעם טרומפלדור סוגרים הסכמים.
 טרומפלדור נשאר כי התאהב בחבר'ה הצעירים, מקבץ של ציונים איכותיים.
 בשיא היו באזור 260 איש, בעיקר במטולה, שהלכה וננטשה.
 בתל חי-היו 35 אנשים, ובכפר גלעדי 25.
 הצבא הצרפתי בזז בהמות וחלונות.
 יומיים לפני הקרב, שהיה ב-1 במרץ 1920, הגיע לכאן הרצפלד עם 25 אנשים.
 הייתה תחלופה של אנשים, ונשארו רק כ-15-13 אנשים שהיו הגרעין הקבוע.

חדר האוכל

החדר חשוך – כך היה אז. לא היה חשמל, האירו עם עששיות נפט.
 שיירות האספקה הביאו מעילים, תרופות, אוכל, נפט, אך השיירות נשדדו ע"י בדואים.
 כאן נערכו אספות, ישיבות, לב ליבו של הקיבוץ, חלוקת עבודה, וויכוחים.
 הוויכוח הגדול ביותר היה האם להישאר או לעזוב.
 באחד הערבים הקשים החליטו 17 חברים לעזוב.
 למחרת נשארו 13, שחיכו לעוד חבר'ה שיבואו לעזור להם. הם ניקו נשק להגנה עצמית.
 לקח 3 ימים להגיע ממרכז הארץ לכאן: מיפו לחיפה בדיליז'נס, מחיפה לעמק ברכבת העמק,
 בעגלה לצמח, הפליגו בסירות לטבריה, ומטבריה הגיעו לכאן ברגל.
 השיירה האחרונה נשדדה ביציאה מטחנת הקמח, ולא היה מה לאכול.
 ממכתבים שנשארו למדים שהיחסים בין היהודים לערבים תושבי המקום השכנים לא היו
 טובים, אך לא היו התקפות על בסיס לאומני.
 ביום י"א באדר תר"פ, ה-1 במרץ 1920, הגיעה לתל חי קבוצת ערבים.
 הם דרשו לערוך חיפוש אחר צרפתים. יוסף טרומפלדור נעתר לבקשה מתוך ידיעה כי החיפוש
 יסתיים בלא כלום.
 לפתע נשמעה ירייה מחדר העלייה. תוך שניות התפתחו בחצר חילופי אש, שנמשכו כל אותו
 יום.
 לקראת ערב החליטו בלב כבד כי אין ברירה אלא להתפנות. טרומפלדור נפצע אנושות.
 ד"ר גרי, הרופא שטיפל בו, העיד כי לפני מותו אמר טרומפלדור:

"אין דבר, טוב למות בעד ארצנו" ולפי גרסה אחרת אמר " כדאי למות בשביל המולדת"

החצר

הרפת שממזרח, הקיר הדרומי והמערבי – מקוריים.
שדרת הקשתות הצפופית וחדר האוכל – משוחזרים.
תל-חי הפכה חצר חקלאית, ומתיישביה עברו לכפר גלעדי בשנת 1953.
נחום הורוביץ הקים את המוזיאון ובנה את הקשתות.
בשנת 1923, תודות לקיומו של הישוב, ויצמן יכול היה להתעקש שבמקום יהיה מנדט בריטי.
חצר תל-חי מתקיימת כיום בגלל המיתוס של י"א באדר.
בתפר שבין עזיבת הטורקים לכניסת הצרפתים, לא שאלו את התושבים המקומיים.
את המזרח התיכון חילקו על המפה.
הערבים המקומיים לא רצו נוכחות צרפתית, בריטית או נוצרית.
להם הייתה תכנית שנקראה "סוריה הגדולה", והמקום נקרא "סוריה הדרומית".
כאמל חוסיין, אחיינו הצעיר של מוכתר הכפר **חלסה**, שעליו נבנתה לימים קרית שמונה,
בן ה-19, חיפש צרפתים כדי לדבר איתם.
הוא הסתובב עם דודו כדי שיכירו את המוכתר הבא. הם חיפשו צרפתים.
היהודים בתל-חי השתדלו לחיות בשלום עם שני הצדדים, ולכן איפשרו לכאמל חוסיין לחפש צרפתים.
אך הייתה שמועה שהם רצו לפרוק את היהודים מנשקם.
כאמל חוסיין בא ורצה שיתלו דגל, ובפעם אחרת – שיפקידו את הציוד בחאן שלהם.
בשני המקרים אנשי תל-חי סרבו, והוא פרש את הסירוב בכך שהיהודים נגדו.
לערבים הייתה תכנית לקחת את הנשק כדי שלא יופנה נגדם.
כאמל חוסיין היה בקשר טוב עם היהודים, הוא עזר ליהודים ברכישת אדמות תמורת אדמות, ועזר להתיישבות היהודית.
באותו יום כאמל חוסיין בא כדי לחפש צרפתים. **דבורה דרכלר** הייתה בעליית הגג.
דבורה התאהבה בארץ ישראל, הגיעה לתל עדש, דרשה להיות שווה, והתקבלה לארגון השומר.
ביום הקרב, טרומפלדור נתן לדבורה את האקדח, וכשכאמל חוסיין ביקש שתוריד את הנשק – היא סירבה פעמיים, ובפעם השלישית צעקה לטרומפלדור שלוקחים לה את הנשק.
אז פרץ הקרב, כי עבור טרומפלדור זה היה קו אדום. המתח בין היהודים והערבים היה גדול ורווי. זו הפעם הראשונה שהיה מתח – ועל נשק.
יומיים לפני הקרב הגיעו צעירים מאיילת השחר. לקח להם 11½ שעות להגיע, כי הם עלו מצומת כח להרי הגליל. דבורה הציעה לשרה שהגיעה מאיילת השחר להישאר איתה.
מגיני תל-חי שרפו את החצר, גגות העץ והדלתות נשרפו.
המגינים הבינו שלא יוכלו להגן על החצר יותר, ושרפו אותה כדי שלא תיפול בידי הערבים.
הם הגיעו לכפר גלעדי, ומשם לראש פינה. כאן נהרגו 8 אנשים, כולל טרומפלדור (6 בי"א באדר, ועוד 2 לפני כן, בדצמבר 1919 ובפברואר 1920).
זו טרגדיה, אך קרה כאן משהו בפעם הראשונה: עד אז נטשו, וזו הפעם הראשונה שטרומפלדור וחבריו הגנו על הבית.
זו הפעם הראשונה שישוב הותקף, שלח מברק, והתקיים דיון בתל אביב.
ז'בוטינסקי טען שאי אפשר יהיה להגן על תל-חי.
בן גוריון אמר – אם נתחיל לסגת לא יהיה לזה סוף.
אוסישקין הציע "לבצע עמידה" – אם יירו עליכם – תלחמו.
לאחר מכן, כל יישוב שעלה לקרקע ידע שעליו לבצע את מעשה תל-חי – לירות חזרה.

<p>אחרי מרד בר-כוכבא, חז"ל גימדו את יכולת הלחימה. היה רעיון משיחי ואחריו התרסקות אדירה, הייתה טראומה. בשנת 1898 דיבר מקס נורדאו על יהדות השרירים. טרומפלדור הגיע לארץ אחרי הפרעות, וההתעקשות שלו להילחם ולא לברוח הייתה חידוש. ארגון "בר גיורא" ואח"כ "השומר" עברו מהגנה סטטית להגנה התקפית. אחריהם באו יצחק שדה ופלוגות החי"ש (חילות השדה), ואריק שרון עם ה-101 שאמר שלא חוזרים אם יש פחות מ-50% נפגעים. הולכים עד הסוף ומבצעים את המשימה. בתל חי עבדו כ-70 אנשים, אולם 51 לא היו באותו יום. לא כולם רצו לסכן את עצמם במאבק בין הערבים לצרפתים. מי שהיה בתל-חי לא היה כאן במקרה, זו הייתה בחירה אישית של כל אחד. מי שלא רצה – עזב לפני כן. המשפט של טרומפלדור: "אין דבר, טוב למות בעד ארצנו", קוצר ל-"טוב למות בעד ארצנו". טרומפלדור היה פטריוט רוסי מול יפן, וגם כאן בגליל העליון, כי ידע שקשה, והבין שאם כבר למות – אז בשביל ארץ ישראל. השימוש במילים "טוב למות" מופיע במכתבים שכתב טרומפלדור קודם לכן בכל מיני וריאציות. זו הייתה השפה של מגיני תל-חי. לפי אניטה שפירא, מה שחשוב הוא שהם היו חילונים, אך היו להם ערכים מקודשים. לפי שפירא, בשנת 1920 היה צמא ליום קדוש, תאריך קדוש, משפט קדוש, ודמות קדושה. חשוב שטרומפלדור הוא דמות של קונצנזוס, מקובלת על הימין – בית"ר, והעבודה – תל יוסף, וטרומפלדור היה בעצם קומוניסט. יוסף חיים ברנר כתב: "טוב! אשרי מי שמת בהכרה זו – ותל-חי למראשותיו".</p>	
<p>פינת הזיכרון לנפגעי הקטיושה במלחמת לבנון השנייה במהלך מלחמת לבנון השנייה, ביום 6 באוגוסט 2006, פגעה קטיושה שירה החזבאללה בכביש, ליד קבוצת חיילי מילואים, מחטיבה 226 – צנחנים, שחנתה בסמוך לכניסה לבית הקברות, בהמתנה לכניסה ללבנון לפעילות מבצעית. מהפגיעה נהרגו 12 חיילים, והייתה זו אחת התקריות הקשות במלחמה. המקום התחיל כנקודת הנצחה אישית, ולימים קיבלה הנקודה את הממלכתיות.</p> <p>חלקת אנשי השומר החלקה הוקמה בשנות ה-50. כריות האבן בפינה הדרום-מזרחית – מצבות לאנשי השומר שאינם קבורים כאן. אנשי העליות השנייה והשלישית האמינו שאסור לבכות בבית הקברות, היו להם סטנדרטים קשים. זה היה מנגנון הישרדות. לטענתם, בכינו מספיק בגולה, לא באנו לישראל כדי לבכות. "תרבות הקינה השותקת" – הם עמדו מעל לקברים ושתקו. נחום ויהודית הורוביץ היו אחרוני הנפטרים מארגון השומר. הם אלה שארגנו את בית הקברות. הסיסמה של השומר: "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום".</p> <p>פסל האריה השואג תל-חי וטרומפלדור לא היו קשורים אחד לשני, אך היום הם מחוברים.</p>	<p>בית הקברות כפר גלעדי</p>

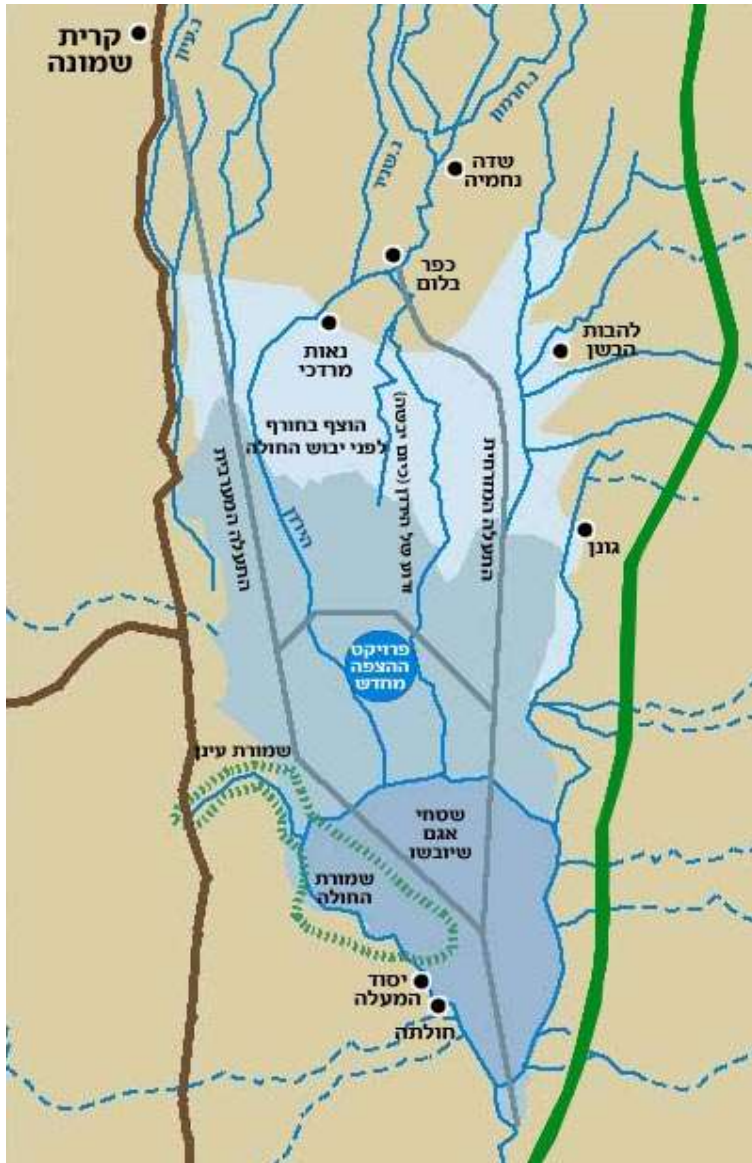
<p>תל-חי הייתה חצר חקלאית שהוקמה בשנת 1907, בגלל מצוקה ביטחונית. הסיפור של טרומפלדור משיק לאירועים רק במשך חודשיים. טרומפלדור מת ונקבר בחצר הישנה של כפר גלעדי, בו היה בור לנשים ובור לגברים. המגינים קברו ועזבו. כשחזרו הוקמו שני קיבוצים: תל-חי וכפר גלעדי. חברי תל-חי טענו שיש להעביר את הקבר, ובשנת 1924 קבעה ועדה שטרומפלדור ייקבר באמצע הדרך. היום השער של קיבוץ כפר גלעדי קרוב.</p> <p>בשנת 1925 הגיע לורד מלצ'ט, יהודי אנגלי עשיר, שהזדעזע מהעזובה – הקברים היו בשדה קוצים ללא מצבה. הוא הקציב £700-800 למכרו למצבה הלאומית הראשונה במדינת ישראל. המכרו היה בשנים 1927-1928, ואת הפרויקט קיבל אברהם מלניקוב. הוא רצה להקים פסל בדמות חיה. מלניקוב לא ראה אריה, נסע לגן החיות באלכסנדריה לראות אריות והכין סקיצות. מהמצבה נתנו לו סלע קונגלומרט. האריה מסתכל לשמים. מי האריה? מהי השאגה? אולי האריה השואג מסמל כוח, עצמה, סמל של יהודה, מלכות בית דוד, גם ירושלים. אולי האריה הוא שומר ארץ הקודש. האריה מסתכל מזרחה, עם הגב למערב. המסר – עזבנו את המערב. בתחילה הייתה ביקורת קטלנית – הפסל לא הובן ולא התקבל. מלניקוב נעלב ועזב לאנגליה. הוא חזר בשנת 1960 וביקש להיקבר כאן. האריה עומד על שני קברי מצבה, האחד ובו 6 נופלים, ובשני 2 נופלים. האנדרטה הוצבה בשנת 1934. בי"א באדר, הוא יום תל-חי, יש עלייה לרגל לאריה השואג.</p> <p>לאחר קרב תל חי כתב ברל כצנלסון את תפילת ה"יזכור" שמקריאים בכל טקס זכרון, בוורסיה מעט שונה:</p> <p style="text-align: center;"><i>"יִזְכֹּר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת הַנְּשָׁמוֹת הַטְּהוֹרוֹת שֶׁל בְּנֵי וּבְנוֹתָיו: שְׂנֵי אֲוֵר שְׂפוּשֵׁנִיק אֶהֱרֵן שֵׁר דְּבוּרָה דְּרֶאכְלֵר בְּנִימִין מוֹנְטֵר (זֶאב) שֵׁרֶף שֵׁרָה צ'יז'יק (יַעֲקֹב) טוֹקֵר יוֹסֵף טְרוֹמְפֶלְדוֹר הַנְּאֻמָּנִים וְהַאֲמִיצִים, אֲנִישֵׁי הַעֲבוּדָה וְהַשְּׁלוֹם, אֲשֶׁר הִלְכוּ מֵאַחֲרֵי הַמְחַרְשָׁה וַיִּתְּרְפוּ נַפְשָׁם עַל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל. יִזְכֹּר יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּכַבְּדֵהוּ בְּנִרְעוֹ וַיַּאֲבֵל עַל זֵיו הַעֲלוּמִים וְתִמְצַד הַגְּבוּרָה וְקִדְשֵׁת הַרְצוֹן וּמְסִירוֹת הַנְּפִישׁ אֲשֶׁר נִסְפוּ בַּמַּעֲרָכָה הַכְּבֵדָה. אֵל יִשְׁקֹט וְאֵל יַנְחֵם וְאֵל יִפּוֹג הָאֲבֵל עַד בֹּא יוֹם בּוֹ יָשׁוּב יִשְׂרָאֵל וְנֶאֱלַ אֲדַמְתוֹ הַשְּׂדוּדָה."</i></p>	
<p>האגמון אינו שמורת טבע. בשמורת טבע נשמרת האקולוגיה בצורתה הראשונית. כאן זו יוזמה של קק"ל, האזור מיועד לפיתוח תירות.</p>	<p>אגמון החולה</p>

<p>בחורף 1991-1992 הירדן גאה והמקום הוצף. אח"כ הזרימו לירדן מים, שמזינים את האגמון. באביב 1994 הגיע לסיומו שלב נוסף בשיקום עמק החולה – הוצפו 1,000 דונם אדמות כבול, כ-2 קילומטרים מצפון לשמורת החולה. שטח שמורת האגמון 4,000 דונם. מקום זה הוצף ממילא באופן טבעי לאחר כל חורף, משום שקרקע הכבול שנותרה מהאגם המיובש שקעה מתחת לגובהה המקורי. הצפת השטח שיפרה את איכות מי הכינרת, כאן שוקעים החומרים האורגניים שבמים (הסחף והרחופת), שעד כה עשו את דרכם לאגם וזיהמו את מימיו. באגמון נעשית פעולת השבה של מיני צמחים שנכחדו בעת הייבוש. כאן מפזרים אוכל לעופות, הדגים והג'מוסים. אנחנו חוצים מעל התעלה המערבית, נחצה את שטח האגמון, ונגיע לתעלה המזרחית. לאורך הכביש – חלק מתעלות הרוחב שמנקזות את השטח. העגורים מחפשים ללינה מי אפסיים, המונעים מטורפים להתקרב אליהם. הם מתגוננים גם ע"י השהות בקבוצה. הג'מוס הובא במאה ה-19.</p>	

נקודת הרחבה – עמק החולה

שמורת החולה הוכרזה בשנת 1964 בזכות המאבק של החברה להגנת הטבע (שנוסדה בשנת 1953) על ייבוש החולה, שבמהלכו נוסדה גם רשות שמורות הטבע (שנוסדה בשנת 1964, לימים רשות הטבע והגנים).

הביצות ואגם החולה תפסו שטח של יותר מ-60,000 דונם. שטח השמורה כ-3,200 דונם ובה גופי מים, חלק זעיר מימת החולה. ייבוש החולה התחיל בשנת 1949, ונמשך עד שנת 1958.

עמק החולה גובל בצפון עם עמק עיון ובקעת הלבנון, ובדרום עם בקעת כנרות. גלישת "לבת הכיסוי" מרמת הגולן לפני כ-5 מיליון שנים יצרה לשון לבה שמהווה את **רמת כורזים**, בין עמק החולה לבקעת כנרות מדרום. רמת כורזים גבוהה משתי הבקעות, ומהווה מחסום שלא מאפשר למים לזרום בחופשיות דרומה. המוצא היחיד של המים דרומה הוא הירדן, שכן במזרח המים פוגשים את רכס רמת הגולן, במערב את רכס הרי נפתלי (גליל עליון מזרחי), ובצפון אזור גבוה יותר של הר הלבנון.

ימת החולה ניקזה כ-1,500 קמ"ר, ממורדות הגליל ועד לגולן, לחרמון ולעמק עיון. לכן הצטברו בה כמויות מים גדולות.

גודלו של עמק החולה נע בין 150 ל-180 קמ"ר כאשר אורכו של העמק כ-25 ק"מ ורוחבו כ-6 עד 8 ק"מ.

בעמק החולה נוצר הירדן, במפגש של שלושה נחלים עיקריים: נחל דן, נחל שניר (חצבני), ונחל חרמון (בניאס).

אליהם מתווספים עוד כמה נחלים שזורמים בעמק ומתנקזים לאפיקו של הירדן.

עשרות מעיינות נובעים מסביב לעמק החולה גם בשוליו המזרחיים, גם במערביים וגם בתחתית המדרגות שבצפונו.

חלקם נאגרים במאגרים סמוכים ומשמשים להשקיה שדות העמק, וחלקם מזינים את שמורת החולה.

לא כל עמק החולה היה מכוסה במים.

האזור היבש היה בשוליים המזרחיים (מורדות רמת הגולן) ובשוליים המערביים (מורדות רכס הרי נפתלי), שהם אזורים תלולים ומשופעים.

לכן הזרמים שעקפו בעבר את עמק החולה היו ממזרח וממערב.

אדמת העמק בחלקו הדרומי היא אדמת **פְּבּוּל**. פְּבּוּל הוא חומר הנוצר מריקבון חלקי ודחיסת צמחים ותאית, ומצוי באופן טבעי במקומות שבם רוכזה אדמת סחף או ביצות.

החום והלחץ שמשפיעים על החומר האורגני לא גבוהים מספיק כדי ליצור פחם, והחומרים האורגניים שבו לא מתפרקים עד תום בשל מחסור בחמצן.

תיאורים ישנים ומפות של עמק החולה מראים ששטח האגם ושוליו היו נתונים בתהליכי הצטמצמות טבעיים איטיים שנמשכו שנים רבות עוד לפני ניקוזו הסופי. בשנת 1876 הלאים **הסולטאן עבד אלחמיד השני** (או עבדול חמיד השני) את קרקעות עמק החולה, והיא הפכה להיות **ג'יפּטליק** (קרקע פרטית של הסולטאן). מטרתו הייתה לקצור את הגומא ולהפוך אותו לחומר גלם לתעשיית המחצלות.

הסולטאן עבד אלחמיד השני הביא לכאן את בני שבט **הע'וארנה**, מצרים-סודנים גבוהי קומה ושחורי עור, בעלי חיסון טבעי למלריה. לשבט הע'וארנה מחלה גנטית הנקראת "אנמיה חרמשית", המונעת הידבקותם במלריה. בני הע'וארנה ביצעו עבודות חפירה וניקוז, העמיקו את המוצא הדרומי של הירדן, והאיצו את תהליכי ההצטמצמות של ימת החולה. בני הע'וארנה עבדו כאן 30 שנה.

בני הע'וארנה גידלו ג'מוסים בביצות. השם ע'וארנה נגזר מהמילה ע'ור שפרושה בערבית שקע או עמק, והוא ניתן לשבט משום ששהה באזור הע'ור בבקעת הירדן.

בני הע'וארנה שישבו בעמק החולה, נשארו בה עד מלחמת 1948. בעקבות המלחמה נמלטו חלקם לסוריה ולבנון, ואחרים פונו ווישבו מחדש בכפר **חמאם** שהוקם בעבורם לרגלי הר ארבל.

בני הע'וארנה שישבו בביצות כבארה פונו משם כאשר חברת פיק"א רכשה את שטח הביצות לצורך ייבושו, בשנת 1924.

כפיצוי על כך, קיבלו את רכס הכורכר שמדרום לשפך נחל תנינים, והקימו עליו את הכפר **ג'סר א-זרקא**.

בהמשך ביצע הסולטאן עבודות ניקוז בעמק החולה במטרה לפתח אדמות חקלאיות חדשות בחלקה הצפוני של הביצה.

הסולטאן העות'מאני מכר את הקרקע למשפחת **סוּרְסוּק** מלבנון, ואלה מכרו אותה כעבור מספר שנים לגואל האדמות מטעם חברת הכשרת היישוב – **יהושע חנקין**.

בשנת 1934 קיבל יהושע חנקין זיכיון לייבוש החולה.

הייבוש נדחה בגלל המרד הערבי, ולאחר מכן בגלל מלחמת העולם השנייה.

במהלך השנים 1935-1947 הוצאה וגובשה תכנית ראשונית לניקוז אגם החולה, ונאסף מידע מדעי בחסות רשויות המנדט הבריטי.

רק בשנת 1949, כשישראל קלטה המוני עולים, וכשק"ל חששה להמשיך קיומה וחיפשה אתגר לאומי גדול להביס את השממה, קידמו את פרויקט ייבוש החולה. הפרויקט סיפק תעסוקה לגלי העלייה שהגיעו.

בשטח שיובש היו שלושה בתי גידול עיקריים:

1. בשליש הדרומי – אגם החולה, 13,000 דונם שצמחיה לא בצבצה ממנו.
 2. 25,000 דונם ביצות קבועות בעיקר מצפון לאגם. כל ימות השנה האזור היה מוצף במים וצמחים בצבצו ממנו.
- עומק הביצה לא עלה על 50 סנטימטר.

האזורים הרדודים יותר כוסו בצמחייה סבוכה, בעיקר גומא הפפירוס.
 3. 30,000 דונם ביצות עונתיות בחורף בעיקר בחלק הצפוני.
 עלייה של 25 ס"מ במפלס האגם גרמה להתפשטות הביצה כקילומטר צפונה.

שלבם בייבוש החולה:

1. ייבוש החולה החל בהעמקת הירדן בשנים 1949-1950. במסגרת זו גם הרחיבו את הערוץ, וחלקו היום אינו ערוץ טבעי.
2. לאחר מכן בצעו את ניקוז העמק: בנו שתי תעלות, הירדן המזרחי והירדן המערבי, וביניהן מערכת רוחבית של תעלות שזרמו לערוץ המורחב והמועמק של הירדן. מתחת לעמק החולה ישנם מי תהום גבוהים שחייבו תחזוקה של תעלות הניקוז.
3. בשלב ניקוז נוסף הציבו מחפרונים על אסדות, שהיו זקוקות לעומק מים. לכן במוצא הדרומי של החולה לירדן בנו גשר מלאכותי, "פקק". המים עלו, והמחפרונים יצרו מערכת תעלות מתחת לפני המים.
4. כשהתעלות היו מוכנות, והירדן הועמק, פוצצו את "הפקק". המים ירדו, אך לא עד הסוף. במשך כמה חודשים נוספים עבדו על הירדן התחתון עד לייבוש כמעט מוחלט.

ייבוש החולה גרם נזק ניכר למערכות אקולוגיות בעמק החולה ובמורד הירדן. האגם והביצה שימשו אגן שקיעה לסחף רב, אשר לאחר הייבוש הובל בכמויות רבות אל הכנרת ופגע באיכות מימיה. בעבר, המים במוצא הדרומי של ימת החולה היו נקיים, והגיעו לכנרת נקיים. מי הכנרת דורגו אז בין "לבנים" ל-"כחולים". אחרי הייבוש לא היה פילטר, הסחף שהגיע מהנחלים והרעלים של ריסוס שדות החקלאות בעמק נכנסו כולם לכנרת. היום מי הכנרת מדורגים בין "ירוקים" ל-"חומים".

הכבול, שבתחילת הפרויקט נחשב למצע אולטימטיבי לגידולים חקלאיים, התגלה כקרקע קשה לעיבוד. הכבול התכווץ עם הייבוש, איבד עשרות סנטימטרים מעוביו, גרם לשקיעת הקרקע, הורם והוסע על ידי הרוחות המזרחיות, פוזר ברחבי הגליל, ואף בער לא אחת במשך שבועות. בנוסף, עלות התחזוקה של אדמה יבשה הייתה גבוהה הרבה יותר מאדמת ביצה.

אובדן מקור הלחות הגדול הביא להקצנה בחום בקיץ ובקור בחורף, ועם האגם והביצות נהרסו רוב נופי המים על החי והצומח הייחודיים להם, כולל מספר מינים נדירים שזה היה אזור תפוצתם היחיד בארץ ישראל.

מעבר להשפעה המקומית, החולה, כמו כל ארץ ישראל, היא נישא אקולוגית בעלת משמעות גלובלית. כאן ישנם גבולות תפוצה דרומיים של מינים רבים, וגבולות תפוצה צפוניים של מינים אחרים, ועם ייבוש החולה אבד העושר האקולוגי שהיה כאן.

מבצע הייבוש עורר מאבק ציבורי נרחב שהוליד את הקמת החברה להגנת הטבע. בעקבותיו הושאר על תילו חלק קטן מהאגם והוקמה בו שמורת החולה – שמורת הטבע הראשונה בישראל.

עד 1968 נוהלה שמורת החולה על ידי קרן קיימת לישראל, ואז הועברה האחריות עליה לרשות שמורות הטבע. בשונה משמורות טבע אחרות, שמורת החולה אינה משמרת את המצב הטבעי שהיה במקום בעת הקמתה, אלא נוצרה באמצעות בניית סוללות עפר לסכירת המים ויצירת אגם מלאכותי, לאחר שמי האגם המקורי נוקזו. על פי התכנית הייתה השמורה אמורה לכלול אגם בשטח של כ-2,000 דונם, שטחי ביצה ואחו, המייצגים את מגוון חברות הצומח הטיפוסיות לאזור, וכן את נחל עינן עד למעינות המזינים אותו, אשר תוכננו לשמש מקור מים לשמורה.

אולם עם הורדת מפלס מי אגם החולה בשנת 1958 הסתבר שהסוללות שהוקמו חלחלו ולא שמרו על מפלס המים, כך שבמקום אגם בשטח 2,000 דונם ובעומק 2-3 מטרים, נותר אגם בשטח מאות אחדות של דונמים ובעומק 60 ס"מ בלבד. שאיבת מרבית המים מעינות עינן, לצורך אספקה ליישובי הגליל העליון, הפחיתה באופן משמעותי את כמות המים המוקצית לשמורה, ובמקום מי מעיין נקיים, הוזנה השמורה בעיקר במים שהוזרמו אליה מבריכות דגים, מזוהמים בכימיקלים ובתערובות מזון מלאכותיות.

עמק החולה היה ונשאר מקום המנוחה החשוב ביותר לעופות בדרך הנדודים מאירופה לאפריקה ובחזרה, גם כשנפגע.

גם כיום, עשרות אלפי עופות, שעושים את דרכם לאפריקה החמה בחודשי החורף האירופאי, ובחזרה לקראת הקיץ, עוצרים כאן, וביניהם עגורים, חסידות, שקנאים, קורמורנים ומיני אנפות השוהים בשמורת החולה ונהנים מהאגם, מהביצות וגם משפע המזון שקיים בעמק החולה בכלל. יותר מ-200 מינים של עופות מים מבלים כאן בחודשי הקיץ. השמורה גם משמשת מקלט לצמחי מים נדירים, כמו אירוס ענף, גומא הפפירוס ונימפאה לבנה. בשמורה רועים תאואים (ג'מוסים) כדי לשמור, במקומות מסוימים שיועדו לכך מראש, על אופי של אחו פתוח. בשמורה עוסקים גם בהשבת מיני עופות שנכחדו מנופי ישראל. למשל מבצע להשבת העיטם לבן הזנב לטבע.

הסיבות (המוטעות ברובן) שהביאו לייבוש החולה:

1. יצירת שטחים להתיישבות ולפרנסה מחקלאות – ליצור מאגר של אדמות חקלאיות, לנצל את הקרקעות הפוריות ושפע המים להרחבת השטח המעובד, שכרובו היה מוצלח. רק בחלק מהשטחים עלויות הגידול היו יקרות.
2. מלריה – כשייבשו את החולה, המלריה כבר לא היוותה בעיה. את המלריה מיגרו ה-DDT של גדעון מר, ודגים שאכלו את ביצי הזחלים של האנופלס.
3. ניצול אדמת הכבול לדישון וליצירת אנרגיה – נמצאו לא ראליים. כמות הגז בכבול לא הייתה גדולה, והחומר לא היה ראוי ואיכותי לדישון.
4. מניעת אידוי של המים – בתחילה חשבו שאם ייבשו 60 קמ"ר, יימנע אידוי של המים ולכן יהיה חסכון במשק המים – היום יודעים שהחסכון זניח, ויתרה מכך, ייבוש אגם החולה פגע באיכות מי הכנרת.

ההישג הגדול של ייבוש החולה הוא קרקע. ההפסד הגדול הוא בטבע, היעלמות של נופי בראשית, ופגיעה באיכות המים של הכנרת.

בחורף 1991-1992 ירדו משקעים רבים, והחלק מצפון הפך לביצה. כיוון שאז התיירות הפכה יותר משמעותית מהחקלאות, שימרו את אגמון החולה.